

Й. А. Шамес

Комплексний підхід у методах психодіагностики професійної спрямованості людини

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (14-15), 120-127

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Й. А. Шамес

Комплексний підхід у методах психодіагностики професійної спрямованості людини

Діагностику (у перекладі з санскриту „процес розпізнання”) старовинні лікарі і філософи ще двадцять п’ять сторіч тому розглядали як специфічний різновид науково-прикладного дослідження, що потрібно проводити у ситуаціях граничного обмеження часу, а також відсутності інформації про найважливіші тенденції (напрямки) розвитку певного явища чи процесу.¹ В таких випадках діагностичні процедури відбору та аналізу релевантності цієї інформації здійснюються по її частковим, непрямим ознакам - на основі так званих сигналів (від латин. „signum”- носій знаку)²]. Впорядковану множину таких сигналів за традицією медичної науки прийнято називати „симптомами”.

Оперування поняттям сигналу відіграє помітну роль і при психодіагностиці спрямованості поведінки людей. У роботі “Сигнали особистості” фахівець з цієї проблематики М.Люшер характеризує сигнали як ті “... знаки, що використовує одна людина при намаганні дати зрозуміти іншій, ким вона хотіла б вважатися”.³

Вперше у психологічній науці роль знаків як специфічних та вкрай важливих соціально-культурних медіаторів (посередників) у взаємовідношеннях людей і одночасно - засобів діагностування спрямованості їх поведінки обґрунтовано Л. С. Виготським. „Є всі підстави припустити, - писав він, - що культурний розвиток складається із засвоєння таких прийомів поведінки, які базуються на використанні знаків як засобів здійснення тієї або іншої психологічної операції”.⁴ Методологія та методи „діагностики розвитку” як складової частини розробленої ним концепції культурно-

¹ Пупышев В. Н. Пульсодиагностика как концентрированное выражение теоретических основ тибетской медицины // Пульсовая диагностика тибетской медицины. - Новосибирск: Наука, 1989 - С. 62.

² Шттейнбух К. Человек и автомат: Пер. с нем.- М.: Р и Св., 1967 - С. 42.

³ Люшер М. Сигналы личности: Пер. с англ. - Воронеж, 1993 - С. 4.

⁴ Леонтьев А. А. Л. С Виготский. М.: Педагогика., 1990 - С. 43.

історичної психології повинні, за Л. С. Виготським, виходити з того, що у людській діяльності особливе місце займає „творення та використання знаків, або штучних сигналів”.⁵

Разом з тим Л. С. Виготський вважав, що дослідження на рівні знаків-сигналів та їх симптоматичних сукупностей спроможне дати тільки попередній або, за його класифікацією, емпіричний діагноз.⁶

Велику увагу Л. С. Виготський приділив опрацюванню діагностичних засобів та мистецтва адекватного (релевантного) тлумачення знаків. „Мало запитати у обслідуваного, - наголошував він, - як використовується знак, треба в першу чергу запитати у нього про те, яке у цього знаку значення”.⁷ Розпізнання дійсного „значення” інформації, що надходить від досліджуваного, повинно бути суттєвою процедурною особливістю та психометричною одиницею другого, за його класифікацією, - етіологічного етапу діагностування.

Етіологічний етап як надзвичайно важливий у здійсненні психологічної діагностики за Виготським приймає до уваги не лише наявність певних симптомів, але враховує і низку умов та причин, що їх породжують.⁸ Його ігнорування веде до ситуації формального, або „пустого діагнозу”,⁹ що, по суті, рівнозначна горезвісній та, на жаль, досить поширеній практиці навішування псевдонаукових ярликів за підсумками арифметики величезної кількості тестів, які зараз публікуються в популярних виданнях.

Дуже важливою одиницею аналізу для проведення кваліфікованої психодіагностики виступає категорія „діагностичної норми”. Головне її призначення у тому, щоб на основі узагальнення комплексу симптоматичних та етіологічних даних встановити їх оптимальні характеристики і тим самим піднятися на ще одну сходинку - типологічного діагнозу. Останній, за словами Л. С. Виготського, конче необхідний для теоретичного „опису основних форм... процесу розвитку” індивіда з наміром конкретного „визначення... того або іншого шляху, за яким цей розвиток повинен здійснюватись”.¹⁰ Ретельну увагу у даному процесі слід звернути на процедуру „типологічного витлумачення здобутих у дослідженні з діагностичною метою даних”.¹¹ І тільки після

⁵ Ibid. С. 120.

⁶ Виготський Л.С. *Основы дефектологии. // Собрание сочинений: в 6 томах Акад. пед. наук СССР*. - М.: Педагогика, 1983 - Т. 5. С. 316- 317.

⁷ Леонтьев А. А. Л. С. Виготский. М.: Педагогика., 1990 - С.120.

⁸ Виготський Л. С. *Основы дефектологии. // Собрание сочинений: в 6 томах Акад. пед. наук СССР*. - М.: Педагогика, 1983 - Т. 5. С. 320.

⁹ Виготський Л. С. *Орудие и знак в развитии ребенка. // Собрание сочинений: в 6 томах Акад. пед. наук СССР*. - М.: Педагогика, 1984 - Т. 3. С. 268.

¹⁰ Виготський Л. С. *Основы дефектологии. // Собрание сочинений: в 6 томах Акад. пед. наук СССР*. - М.: Педагогика, 1983 - Т. 5. С. 318-319.

¹¹ Ibid P. 326.

цього психолог отримає достатню підставу для виконання двох завершальних завдань „діагностики розвитку”: здійснити розробку науково обгрунтованого прогнозу та рекомендацій за головними наслідками її проведення.¹²

Концептуально опрацьований у роботах Л. С. Виготського принцип комплексного підходу в психодіагностиці поведінки людини, що для отримання достовірних, максимально точних результатів повинен обов'язково включати симптоматичний, етіологічний, типологічний та прогнозно-рекомендаційний етапи її проведення, спирається і на багатовікову культурно-історичну традицію.

Так, у старокитайському медично-філософському трактаті „Хуанді Нейцзин”, який було видано ще в другому тисячолітті до н. е., вказувалось, що „Лікар, який застосовує лише один метод діагностики, має статус звичайного; якщо він володіє двома її методами, він - добрий лікар; коли ж він вміє використовувати усі її методи - його кличуть великим лікарем”.¹³ Одночасно у Старому Китаї йшла небезуспішна апробація методів комплексного, багатомірного діагностування професійної спрямованості людини. Майже за XV сторіч до н. е. там з'явилась перша офіційно санкціонована система встановлення рівня здібностей та відбору персоналу для виконання державних обов'язків. Через кожні три роки усі чиновники Піднебесної екзамувались особисто імператором з „шести мистецтв”: музики, стрільби з луку, кінського виїзду, вміння писати та рахувати, а також знання головних ритуалів, церемоній та етикету тогочасної культури. Крім того, оцінювалась поведінка претендентів у побуті, відсутність скарг на їх діяльність. Дещо пізніше, в часи Конфуція, було впроваджено обов'язкову перевірку здібностей кандидатів запам'ятовувати та інтерпретувати його твори, що вже тоді стали нормативними на багато сторіч для державних службовців усіх рівнів. Кінцевою їх метою, на думку сучасних дослідників, було визначення та легітимізація „знаку типу особи” з встановленням її „основних світоглядних, моральних і психологічних атрибутів”.¹⁴

Ретельна діагностика загальножиттєвої та професійної спрямованості особистості широко практикувалась і у колись європейської цивілізації - Давній Греції. Вже на початку 5-го сторіччя до н.е. її технологія була добре розвинута у школі, що засновано Піфагором. В бесідах з новачками Піфагор аналізував головні сигнали їх поведінки, звертаючи підвищену увагу на вміння логічно аргументувати свою точку зору і невимушено заперечувати невірні та парадоксальні положення, що йшли від екзаменатора. Особливе місце у

¹² Ibid. P. 320-321.

¹³ Лувсан Г. *Очерки методов восточной рефлексотерапии*. - К.: Здоровья, 1986 - С. 31.

¹⁴ Абаев Н. В. *Чань-буддизм и культурно-психологические традиции в средневековом Китае* - Новосибирск: Наука, 1989 - С. 11.

своїх методах психодіагностики Піфагор відводив розрахункам енергетично-темпераментного потенціалу претендента на базі його дати народження та найважливіших біографічних характеристик.

Ще більшого вдосконалення методи розпізнання перспектив самореалізації людини в тій сфері діяльності, що вона обирає, отримали у знаменитій Академії Платона. Саме ним вперше було сформульовані поняття діагностики, діагностичної симптоматики, знаку та значення, а також принципи їх використання при визначенні та підготовці кращих умів Давньої Еллади.¹⁵

Як вважає французький психоаналітик та історик культури М. Фуко, комплексний, багатомірний підхід до діагностування людини у Європі почав активно застосовуватися на рубежі XVII - XVIII сторіч в вигляді технології, що здобула назву „огляду-обстеження”. У медицині така технологія все частіше стала оперувати поняттями знака та симптому і на основі семантичної інтерпретації їх значення поступово відходила від догматичного буквалізму попередніх віків. Суттєвий інноваційний внесок цієї технології - прагнення до розпізнання „структур” (форм, розміщення у просторі, числа та розмірів елементів, а також їх змін у часі). Паралельно йшла розробка імовірностатистичних засобів вимірювання та розрахунку рівня достовірності інформації, яка при цьому здобувається¹⁶].

В решті решт, діагностична процедура „огляду-обстеження” стала представляти собою, за твердженням М. Фуко, „засіб фіксувати чи відбудовувати норму, ... якісну характеристику чи кваліфікацію, виключення, тощо. Одночасно з ним він - матриця усіх психологій, соціологій, психіатрій, психоаналізів, інакше кажучи, всього того, що називають науками про людину”.¹⁷ Відтак - і в першу чергу в формі налагодження системи іспитів у педагогічній практиці (первиною семантичною калькою „огляду-обстеження” у латино-романських мовах є слово „examen”) - вдалося вийти на шлях визначення та формування певного типу працівника і громадянина, що пізніше знадобився у епоху першої промислової революції.¹⁸

Сучасним методичним засобом, у якому найбільш повно вдалося реалізувати принципи комплексного (симптоматичного, етіологічного та типологічного) розпізнання як свідомих, і одночасно - не завжди чітко усвідомлених досліджуваними потягів їх спрямованості до професії, виступає „діагностичний компас” швейцарського психоаналітика та культуролога - енциклопедиста К. Г. Юнга. Ретроспективний аналіз у фундаментальній праці

¹⁵ Платон. *Хармид*. // *Диалоги*. - М: Наука, 1986 - С. 156.

¹⁶ Фуко М. *Рождение клиники*. Пер. с франц. - М.: Смысл, 1998. С. 142 -143, 162 - 164.

¹⁷ Визгин В. П. *Мишель Фуко - теоретик цивилизации знания*. // *Вопросы философии*. - 1995. - №4. С. 123-124.

¹⁸ Фуко М. *Археология знания* Пер. с франц. // *Культурология*. - Р - на - Д.: Феникс, 1995. С. 487.

„Психологічні типи” підходів до концепцій і методів діагностування загальножиттєвої та професійної спрямованості особистості, що, починаючи з античності, мали місце в психології, філософії, мистецтві, релігії та міфології, переконав Юнга у реальній можливості створення дієвого інструментарію для потреб сьогодення.

У центр психоаналітичного „діагностичного компасу”, що символізує „самість” (прагнень і намірів індивіда), під кутом 90° вписані біполярні координати для або, за Платоном, „пілот душі” - глибинного внутрішнього джерела оцінки інтенсивності прояву чотирьох базових психічних функцій, які здатні забезпечити інформаційно-орієнтаційну адаптацію людини у наявному соціально-культурному середовищі: Мислення (Т-від англ. thinking) - Почуття (F - feeling) - Сенсорика (S - sensing) - Інтуїції (N - INtuitive). „Для повної орієнтації, - пояснював Юнг роль саме цих функцій, - мислення повинно полегшити пізнання, почуття говорять нам, в якій мірі ті або інші речі виявляються важливими чи неважливими для нас, відчуття (сенситивність) повідомляє про конкретну реальність за допомогою зору, слуху, смаку та ін., а інтуїція дозволяє завбачити приховані можливості в контексті того, що відбувається, ... оскільки останні теж належать до цілісної картини даної ситуації”.¹⁹

В залежності від їх стану та ступеню взаємодії з природженою екстра- чи інтровертованою (Е-І) настановою у спрямованості поведінки суб'єкта кожна з цих функцій займає на діагностичному компасі певну позицію. Верхня функціональна домінанта значима насамперед для перспектив професійної діяльності людини, оскільки при її свідомому використанні можна скоріше адаптуватися до вимог конкретного ділового оточення. Рівень другої (зліва по горизонталі компасу) за пріоритетністю функції дає уявлення про ті уподобання індивіду, які він бажав би опрацювати, а комплементарної їй третьої функції (справа) вимальовує важливі риси та міру адекватності самооцінки „Я-образу” досліджуваного. Але, у зв'язку з тим, що формування такого образу завершується лише у 25-30 років, дана функція ще неповністю розвинута при обранні професійного майбутнього у юнацтві і тому ретельне її діагностування має, згідно Юнгу, виключне значення для „індивідуалізації самості” - вкрай відповідального моменту у розпізнанні головних внутрішніх детермінант спрямованості людини. Чималої психоаналітичної майстерності потребує також аналіз четвертої, так званої „тіньової” функції, що, як правило, має більш високу, ніж третя, ступінь неусвідомленості і потенційно, за умов підвищеної сугестії з боку зовнішніх мотиваторів та зловживання вольовими

---

¹⁹ Юнг К. Г. *Психологические типы*. (Сборник работ 1913 - 1936 г.г.): Пер. с нем. - Минск: Попурри, 1998. С. 617.

чинниками у спрямованості людини, може бути джерелом серйозних труднощів і непорозумінь на її життєвому та професійному шляху.

Доволі поширеним прикладом „Тіні” може виступати феномен некритичного ототожнювання власного-Я виключно з професійним статусом („Персоною”), і як наслідок цього - феномен т.зв. психічної інфляції (роздування) особи. Цілком вірогідні при цьому і протилежні інфляційним - дефляційні психічні процеси в формі постійного приписування (проекції) власних вад і прорахунків колегам по роботі та керівництву і втрати на цій основі почуття відповідальності.²⁰

Існування подібних явищ прихильникам класичного психоаналізу важко пояснити лише механізмом дії індивідуально неусвідомленого („витиснутого” за Фрейдом). Їх мотиваційна природа укорінена у відкритих Юнгом надсвідомих, колективно-архетипічних структурах людської психіки і яскраві приклади та підтвердження мотиваційно-рушійної сили яких можна знайти у епосі, міфах, казках, символіці, інших культурно-історичних квінтесенціях досвіду, а також моделях і прототипах соціально-рольової поведінки практично усіх народів світу. При обранні професій такі, далеко не завжди усвідомлені прототипи існують зокрема, як встановив пізніше російський дослідник А. Петров, через механізми т.зв. „професійно-іменних кодів культури”.²¹

У 1942 році К. Бриггс та І. Майєрс при створенні Типологічного Індикатору (МВТІ) доповнили „компас Юнга” ще двома функціями: вирішувальною - J (judging) та сприймаючо-динамічною - P (perceiving), різновекторність яких пояснюється переважаючим впливом чоловічого чи жіночого архетипів (Анімуса-Аніми) на мотивацію поведінки досліджуваного. З введенням цієї пари функцій чисельність психологічних типів, що встановлюється за методологією Юнга, зросла з 8 до 16.

По стану кожного із показників складових МВТІ і особливо -при аналізі їх системної взаємодії досліджуваній може отримати рекомендації відносно шляхів вибору тих професій, до яких більш всього тяжіє його архетипічна „самість”. Так, існує багато професій (робота з людьми, викладацька діяльність, гра на театральній сцені), де інтровертна настанова у поведінці сприймається неадекватно чи взагалі виглядає nonsensom. Індивіди з добре розвинутою функцією S краще виконують роботу (насамперед - в сфері матеріального виробництва), коли мають справу з реальними, конкретними речами при наявності чітко поставленого завдання і можливості якомога скоріше виконати його. Ті, у кого домінує інтуїція-N, віддають перевагу не

²⁰ Юнг К. Г. *Психология бессознательного*: Пер. с нем. - М.: Канон, 1996. 320 с.

²¹ Петров М. К. *Язык, знак, культура*. - М.: Наука. - 1991. 328 с.

стільки реально існуючому, скільки пошуку нових можливостей і значно активніше порівняно з сенсориками спрямовані у майбутнє (проектна діяльність). У логіків-мислителів (Т) найбільш популярна робота, що пов'язана з прийняттям аналітичних рішень типу „за - проти”, „або - або”. Нарешті, функція F, яка, за численною статистикою, вважається більш притаманною жінкам, схиляє до професій, що пов'язані з людським спілкуванням на основі використання в аксіологічних (оціночних) критерієв (добре-погано, справедливо-несправедливо та т.ін.). При вимірюванні стану розвитку архетипічної пари функцій P-J можна дізнатись про те, як людина реалізує життєво важливі рішення (по принципу „сім разів відмір та один - відріж” - P, чи, не гаючи часу, однозначно - J).

У психодіагностиці спрямованості студентів, яка здійснюється нами у ВНЗ м. Миколаєва (Україна), крім МВТІ та його сучасних модифікацій (тесту Кейрсі), високоіндивідуалізовану інформацію стосовно прихованих або неусвідомлених мотивацій та етіології творчих схильностей досліджуваних на професію вдається також отримати і за допомогою комплексу проєктивних процедур. Їх впровадження, що базується на принципах „знакової” діагностики Л. С. Виготського, суттєво зменшує вірогідність прояву захисних бар'єрів та неадекватної самопрезентації „Я-образу” досліджуваного. До відбраного на такій теоретичній основі інструментарію, увійшли проєктивні (психомалюнкові) методики Деллінгер, Мак-Клелланда, Махоні, Мюррея, Люшера, Ріда, Роршаха, Сарі, Кліменко, Коха, Хендерсона-Лонга, Яценко, а також декілька різновидів „асоціативного тесту” Юнга - Виготського - Лурія.

Підвищенню рівня комплексності методів психодіагностики професійної спрямованості студентів, а також уточненню в сумнівних випадках показників „компасу Юнга”, дозволяє постійне застосування і низки міжнародно стандартизованих психометричних тестів вербально-суб'єктивної самооцінки особистості: Айзенка, Басса, Берна, Кеттела, Маслоу-Шостром, Рокіча, Роттера.²²

Багаторічна перевірка релевантності вказаних психодіагностичних засобів та валідності їх результатів на великому експериментальному масиві (накопичено і оброблено майже 7000 протоколів - в середньому на кожного досліджуваного по 7-10 методик) дозволила розробити авторизований Комплексний психометричний тест визначення культурно-професійної спрямованості студентів (КПТВКПСС), а після його комп'ютеризації - експертно-діагностичну систему для конкурсного відбору абітурієнтів до ВНЗ.

---

²² Шамес І. А. *Діагностика професійної спрямованості студентів вузу культури*. - Миколаїв, МФ КМА.-1998. 100 с.

J. M. Szames

**Kompleksowe podejście do metod psychodiagnostyki
ukierunkowania zawodowego ludzi**

W oparciu o materiały dotyczące historii rozwoju psychodiagnostyki oraz własne badania, autor przedstawia możliwości zastosowania psychodiagnostyki w indywidualnym podejściu do ukierunkowania wyboru zawodu.